

MO'G'ULLARNING MOVAROUNNAHR, XORAZM VA XUROSONGA QILGAN HARBIY YURUSHLARI

¹Panjiyev Jamshid,

²Nuriddinov Rohila,

³Mo'minova Iroda

^{1,2,3}Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7379441>

Annontatsiya: Mo'g'ul xalqi an'anaviy ravishda jangchi bo'lgan va yoshligidanoq jangga kirishishga yoshligini o'rgatgan. Shunga qaramay, Chingizxonning harbiy tashkilotga kiritgan modifikatsiyalari Evropaning darvozalariga etib borgan imperiyaning kengayishiga olib keldi. Movarounnahr, Xuroson va Xorazmga qilingan yurishga shaxsan Chingizxonning o'zi boshchilik qildi. Chingizxon 1218 yili qoraxitoy Kuchluk davlatini tugatgach, uning davlati chegaralari bevosita Xorazmshohlar davlati bilan tutashdi. Urushning asosiy bahonasi 1218 yili mo'g'ullar savdo karvonining O'trorda talanib, 400 nafar savdogar (yoki josus)ning qatl etilishi edi.

Kalit so'zlar: Irtish, Ediku, O'zgan, Barchinlikent, Jand, Yangikent, Gurxon, Oloqnuyon, Suketu Cherbi.

1219-yilning oxirlarida Chingizxon Xorazmshoh Muhammadga qarshi urush harakatlarini boshlaydi. Chingizxonga uyg'ur xoni Edikut va Olmalik hukmdori Sig'noqtakin kuchlari ham qo'shiladi. Chingizxon Irtish qirg'oqlaridan to Sayxun sohillarigacha bo'lgan harakati davomida hech qanday qarshilikka duch kelmaydi. Hujumning dastlabki zarbasi O'trorga qarshi qaratiladi. Shu yerda Chingizxon o'z lashkarlarini to'rt qismga bo'ladi va Movarounnahr va Xorazmni tezroq zabt etish maqsadida ularni to'rt yo'nalish bo'yicha yalpi hujumga tashlaydi. U o'g'illari Chigatoy va O'qtoylarni O'tror shahrini qamal qilishga qoldiradi, va buning uchun 100 ming kishilik lashkar ajratadi. Yana bir o'g'li Juchini ikkinchi qism lashkarga bosh qilib, Sirdaryo etaklari tomon yuboradi va unga Sig'noq, O'zgan, Barchinlikent, Jand, Yangikent va boshqa shaharlarni bosib olishni topshiradi. Uncha katta bo'lmagan 5 ming 5 minglik qo'shinga Oloqno'yon va Suketu Cherbi ismli sarkardalar qo'mondon etib tayinlanadi. Ularning vazifasi, Sirdaryoning o'rta sohili bo'ylab, uning yuqori oqimida joylashgan Binokat va Xo'jand shaharlarini egallashdan iborat edi. Chingizxonning o'zi kichik o'g'li Tulixon bilan birgalikda Movarounnahrning katta qismini Muhammadning boshqa yerlaridan kesib qo'yish va qamal qilingan shaharlarga yordam yuborilishiga to'sqinlik qilish maqsadida Buxoroga yurish boshlaydi. [1]

Xorazmshoh Muhammadning kuchlari Chingizxonnikidan bir necha barobar ortiq va qudratliroq edi. Mirzo Ulug'bekning «To'rt ulus tarixi»da yozilishicha, Muhammad sulton lashkarlarining soni 400 mingdan kam bo'lmagan. Biroq bu kuchlar tarqoq va bo'lib yuborilgan edi. O'tror qal'asi himoyasi uchun katta kuch ajratilgan. Inalxon boshchiligida shaharda bor bo'lgan 20 ming suvoriyga yana qo'shimcha 10 ming qo'shin yuboriladi, qamal arafasida O'troga yuborilgan bu qo'shinga Qoracha Hojib qo'mondonlik qiladi. Juvayniyning ma'lumotlariga [qaraganda](#), bundaq tashhari yana Sulton Muhammad «Lashkari Birun» deb atalgan 50 ming kishilik askar jo'natgan. Demaq faqat O'tror shahriningo'uzida salkam 100 ming kishilik qo'shin Mo'g'ullarga qarshi mudofaa janglari olib borgan. O'tror shahri himoyachilari mo'g'ullarga qarshi qahramonlarcha jang qiladilar. Ammo, yo`qori mansab va lavozimlarni egallab turgan hokimto'ralarning sotqinligi, xiyonati va dushman tomonga o'tishlari oqibatida olti oylik mudofaadan so'ng shahar dushmanga taslim bo'ladi. Mo'g'ullar tomoniga sotqinlarcha o'tib ketganlar orasida Badriddin Amid, Safiy Akra' Hojib singari shahar hokimiyatining vakillari bo'lgan. Ular bir vaqtlar Xorazmshoh Muhammad tomonidan qatl etilgan. O'tror shahar qozisining avlodlari bo'lganlar. Shahar qamali paytida O'troga yordam berish uchun yuborilgan Qoracha Hojib ham o'z askarlari bilan dushman tomonga o'tib ketadi. Ammo, ota an'analari ruhida tarbiyalangan chingiziyzodalar ko'rnamaklik qilib o'z podshohi va valine'matiga sotqinlik va xiyonat qilganlarning barchasini boshini tanasidan judo qiladilar. Mirmuhsin «Xujand qal'asi» asarida qiziq bir voqeannng badiiy talqinini beradi: «Bular nima yeydi!» deb so'rabdi Chingizxon O'trorni o'rab olgan kunla'ri, bir asirdan. «Bular yerdan o'sib chiqadn giyoxu mevalarni...», debdi u. Chingizxon o'ylab turib: «Mol yerdan o'sib chiqqan o'tni yeydi, o't yeydigan molni biz yeymiz. Bular o't yesa, mol ekan! Bularni moldek so'yib [tashlay beringlar](#), debdi u, odamlariga».O'tror shahri mudofaasida, ayniqsa Inalxon alohida jasorat ko'rsatgan. U shu yo'l bilan mash'um urushning boshlanishiga asosiy sababchi sifatida o'z aybini ma'lum bir ma'noda oqlashga harakat qilgan edi. Chingizxonning tohshirig'i bilan O'tror shahar hokimi Inalxonni tiriklayin qo'lga olishga mo'g'ullar bor kuchlarini sarf etadilar va uni asirga oladilar. Chunki Chingizxonning Inalxon bilan alohida hisob-kitobi bor edi. Tarixchi an-Nasaviyning yozishicha: «...Chingizxon asir olingan O'tror hokimi Inalxonni o'z huzuriga keltirishga amr etadi. U kumushni eritib, uning qulogi va ko'ziga quyishni buyuradi. U shunday jazoda bilan qiynalib o'ldi». Haqiqatan ham Inalxon Samarqandga olib borilib qiynab o'ldiriladi. O'trorni egadlagan mo'gullar shaharni talab vayron qiladilar. Xorazmshoh Muhammad davlatining markazlaridan biri bo'lgan Buxoro shahri tomon yo'l olgan

Chingizxon va Tulixomlar suvsiz cho'lni qisqa muddatda bosib o'tadi va Zarnuq Hyp (Nurota) qal'alarini jangsiz egallaydi. [2]

1220 yilning fevral oyida mo'gullar Buxoroni qamal qilishni boshlaydilar. XIII asr boshlarida yashab o'tgan bir fors muarrixi Shahar himoyachilarining sonini 12 ming kishidan oshmas edi, deb yozgan. Juvayniy esa 20 ming degan ma'lumotni beradi. Mirzo Ulugbekning «To'rt ulus tarixi»da biz: «...30 ming kishini Buxoro mudofaasi uchun tayinladi», degan jummalarni o'qiydiz. Shahardagi bu kuchlarga Inaixon O'g'li Hojib, Ixtiyoriddin Qushlu, Hamid Pura Qoraxitoylar boshchilik qiladi. Ularning safini mo'gullardan qochib kelgan uyg'ur Gurxon (Ko'k-xon) ham to'ldiradi. Buxoro ahli mo'gullarning Otror va boshqa shaharlardagi amalga oshirgan qonli qirg'inbarotlaridan xabardor bo'lsalar-da, ular o'z ona shaharlarini himoya qilish imkoniyatiga ega emas edilar. Shahar o'z holiga tashlab qo'yilgan edi. Mudofaachilar orasida birlik, ahillik yo'q, edi. Shaharda qo'rquv va beboshlik dahshati hukm surardi, har kim faqat o'z taqdirini o'ylardi, odamlarda bir-birlariga ishonch yo'q edi. Buxorolik boobro' va e'tiborli sarkardalardan biri Inalchixon O'gil Hojib oliy darajadagi Buxoro ruhoniylari o'rtasida sotqinlik kayfiyati borligidan xabar topib, vaqtni qo'ldan boy bermasdan qamalning uchinchi kuni Buxoroni tark etib, Urganch tomon yo'l olishga oshiqadi. Shahar himoyachilaridan biri Hamid Pura jangda halok bo'ladi. Chorasiz qolgan Buxoro shahri aholisi Chingizxonga taslim bo'lishdan boshqa chorani topa olmaydi. Shahar darvozasi Buxoro qozisi Badriddin Qozixon va boshqa amaldorlarning sotqinligi tufayli dushmanga ochib beriladi. Juvayniyning tavsifi bo'yicha Rashididdin Buxoro shadriga Chingizxonning kirib kelishini quyidagicha ta'riflaydi: «Chingizxon ot ustida jome' masjidiga kirib keladi va shaharning nufuzli kishilarini huzuriga olib kelishni talab qiladi. Mo'gullar shahar omborlarini ochib, gallani olishdi. Qur'on ro'yxatlari bor sandiqlarni otlari uchun yemxona qilishdi, sharob to'la meshlarini masjid ichiga terib chikishdi, xonandalaru sozandalarni yig'ib, o'yin-kulgu buyurishdi». Xuddi shu manbada yozilishicha, mo'gullar o'z qo'shiqlarini kuylashar, shayxlaru ulamolar esa otxonada otboqar o'rnida turib, bosqinchilarning buyruqlarini bajarishar edi. 1220 yil 16 fevralda mo'gullar Buxoro shahrini egallagan bo'lsalarda, shahar hali ularga batamom taslim bo'lgan emas edi. Uyg'ur Gurxon boshchiligida 400 nafar buxorolik vatanparvarlar shahar arkiga chiqib olib yana 12 kun mobaynida tengsiz dushman kuchlariga qarshi jang qiladilar. Faqat barcha vatanparvar jangchilar kurashib jon berganlaridan so'nggina mo'gullar Buxoro arkini qo'lga kirita oladilar. Vatanparvarlarning bu qilgan qarshiliklari evaziga mo'gullar buxoroliklardan 30 ming fuqaroning yostig'ini quritadilar. Aholining qolgan qismi qullarga aylantiriladi. Xorazmshohlar [davlatining](#)

markazlaridan, qadimiy sharq dunyosining diniy va ma'rifat o'choqlaridan biri, ikkinchi ka'ba nomi bilan jahonga tanilgan Buxoro yer bilan yakson qilinadi, uning boyliklari talanadi. Ilm-ma'rifat koshonalari, ma'naviyat boyliklari, topilgan qadimiy kitoblar, qo'lyozma asarlarning kuli ko'kka sovuriladi, otlar va eshaklar oyoqlari ostiga tashlanadi. Din peshvolari, ulug' va mu'tabar zotlar, qozi-yu ulamolar mashara qilindi. Mo'gullar shahardagi barcha boyliklar, oltin zar, zebu ziynatlarni to'plab bo'lgach, bir necha kun mobaynida o'z askarlariga shaharni talashni topshiradilar. Ular barcha bilgan noma'qulchiliklarini qiladilar. So'ng shaqarga o't qo'yiladi va Buxoro kultepaga aylantiriladi.[3]

Chingizxon Buxorodan sung Dobusiya shahri axolisi qarshiligini yengib Samarqandni qamal qiladi. Xorazmshoh Muhammad shahar mudofaa devori qurish va atroflarini xandaqlar qazib, suvlar bilan to'ldirish maqsadida aholiga og'ir va musibatli soliqlar soladi. Ammo bu mablag'larni sarf - harajatlar uchun ishlatishga ham ulgurmaydi. Mirzo Ulugbekning ma'lumotlariga qaraganda, Samarqand mudofaasi uchun 110 ming kishidan iborat kattagina qo'shin qoldirilgan. Ularning 60 minggi turk 50 minggi tojiklar edi. Bulardan tashqari qo'shin tarkibida 20 ta fil ham bo'lgan. Samarqand shahrining noibi Turkon xotunning ukasi Sulton Muhammadning tog'asi To'g'ayxon edi. Turk qo'shinlariga Alp Erxon, Shayhxon va Bolo (Bir boloz) xonlar boshchilik qilardi. Shahar mudofaachilari saflarida birlik, ahillik yo'q edi. Ular ertangi kundagi g'alabaga shubha bilan qarar edilar. Biroq dushmanga munosib suratda qarshilik ko'rsatish va hatto uning ustidan g'alaba qozonish uchun zarur bo'lgan imkoniyatlar bor edi. Bu, avvalo yetarli darajada qurollangan katta sonli qo'shinning borligi, shaharniig uzoq mudatga yetadigan oziq-ovqat zahiralari bilan ta'minlanganligi, shahardagi savdogarlar, hunarmandlar, kosiblarning mavjudligi va ularning imkoniyatlaridir. Albatta, o'z kuchiga ishonmaydigan, yurtga, vatanga, elga xiyonat va sotqinlik qilishga tayyor bo'lgan amaldorlar, ayrim ruhoniylar ham yo'q emas edi. Chingizxon Samarqandga 1220 yilning mart oyida yetib keladi. U Samarqand uchun jang shiddatli va og'ir bo'lishini bilardi. Shu boisdan Chingizxon o'zidagi bor qobiliyat va ayyorlikni ishga soladi. Dastlab u otliqlar bilan yetib keladi. So'ng piyodalar paydo bo'ladi. Har o'nlikda bittadan bayroq bor edi. Qo'shinlar shahardan ancha olisroqda joylashadilar. Bu o'ziga xos hiyla edi. Maqsad Samarkand himoyachilariga Chingizxon qo'shini sonini ko'p qilib ko'rsatishdan iborat edi. Chingizxon shu yo'l bilan Samarqand shahri aholisini umidsizlikka tushirish va ma'naviy ustunlikka erishishni rejalagan edi. U bu rejani amalga oshirdi ham. Chingizxon Samarqandni markaziy shaharlardan tashqari O'tror, Buxoro va boshqa shaharlardagi asir olingan tutqinlarni ham safarbar etadi. U shaharni qamal qilishga shaxsan o'zi

rahbarlik qiladi. Dastlabki ikki kun mobaynida mo'gullar Samarqand atrofidagi qishloqlarni egallab, shaharning tashqi muhit bilan aloqasini batomom uzib tashlaydilar, shahar atrofini ko'zdan kechirib mudofaa istehkomlarini o'rganadilar. Uchinchi kundan boshlab Chingizxon asirlar va mo'g'ul askarlariga Samarkaidga yaqinlashishga buyruq berdi. Shahar mudofaachilaridan ba'zi bir qiziqqon kishilar askarlardan ko'mak bo'lmasa-da, bundan asab o'yimsha chiday olmasdan shahardan tashqariga chiqib jang qiladilar. Mo'g'ullar esa go'yo chekingandek orqaga qochib Samarqand himoyachilarining ko'plarini pistirmaga tushiradilar va o'n minglab vatanparvarlarni qirib tashlaydilar. Bu hol Samarqand garnizoni va mudofaachilar saflarida qo'rquv va sarosimalikni keltirib chiqaradi. Xususan, To'g'ayxon boshliq turk sarkardalari katta xatoga yo'l qo'yadilar. Ular mo'g'ullar bizni o'z vatandosh, millatdoshlaridek qabul qiladilar, degan xomxayolga borib, 30 minglik qo'shini bilan Chingizxon tomoniga o'tishni ixtiyor etadilar. Chingizxon bu takliflarni ayyorlik bilan jon-jon deb qabul etadi. Qamalning beshinchi kuni shahar qozisi va shayxulislom boshchiligida Mo'g'ullarga vakillar yuboriladi. 1220 yil 16 martda Samarqand darvozalari mu'ullarga ochib beriladi. Shaharda ommaviy qirg'in boshlanadi. Qozi bilan muftiyga o'z odamlari bilan chetga chiqib turishga rugsat beriladi. Ularni qo'riqlash uchun qorovullar qo'yiladi. So'ng shahar talon-toroj qilindi. Oradan bir kun o'tgach, Tugayxon va uning yigirmata sarkardasi boshchiligida 30 ming turk lashkarlari tunda qirib tashlanadi, ularning ot va boyliklari tortib o'linadi. [4]

Yozma manbalarning guvohlik berishicha, Xorazmshoh o'limi oldidan Xorazm saltanatini faqat sulton Jaloliddin saqlab qola olishiga nixoyat ko'zi yetadi, uning beliga qilich taqib, Jaloliddinni taxt vorisi va valiahd deb e'lon qiladi. Qolgan farzandlariga Jaloliddin izmidan chiqmaslikni vasiyat qiladi. Muhammad Xorazmshohdan Jaloliddindan tashqari yana Qutbiddin O'zloqshoh G'iyosiddin Pirshoh, Oqshoh, Rukiddin, Gursanjti, Kyumohishoh, Xurshoh va birgina qiz Xon Sulton qolgan edi. Ularning har birini taqdir o'yini turli ko'chalarda o'z yo'lga solib o'ynatadi. Bu davrda Mo'g'ullarning Jo'chi boshchiligidagi qismlari o'zlarining g'olibona [yurishlarini davom ettirib](#), Sirdaryo etaklaridagi shaharlarni birin ketin egallay boshlaydilar. Dastlab Sig'noq yetti kunlik jangdan keyin, so'ngra O'zgan dushmanga taslim bo'ladi. Samarqand 1220 yil martda taslim bo'lgandan so'ng bir oy o'tgach, Jand shahriga hujum boshlaydi. Jand hokimi qo'rqib vahimaga tushib shaharni egasiz qoldiradi va Xorazm tomon qochib ketadi. O'z holiga qolgan shahar mo'g'ullar tomonidan egallanib, uning aholisi qirg'in qilingan va talangan shahar vayronaga aylantirilgan. Bu harakatlar natijasida mo'g'uliyar Movarounnahrning g'arbiy

qismini, Jayxun va Sayxun daryolari adoqlarida istiqomat qiluvchi aholidan Xorazm va uning harbiy kuchlarini ajratib qo'yadilar. Mo'g'ullarning besh ming kishilik qo'shından iborat yaha bir guruhi Oloqnuyon, Suketu Cherbi va Tug'ay kabi sarkadalari boshchiligida Sayxun bu'yida joylashgan Binokat va Xo'jand shaharlari ustiga yurish boshlaydi. Qangli qabilalaridan tashkil topgan qo'shin bilan Binokat amiri Elatxumalik mo'g'ullarga qarshi to'rt kun jang qilgach, dushman shaharni egallab yondiradi, aholisini qirgin qiladi va boyliklarini talaydi. Navbat Xo'jandga kelgandi. Asli nasabi turkiy bo'lgan Xo'jand shahri hokimi, jasur sarkarda Temur Malik boshchiligida xo'jandliklarning mo'g'ullar bilan arslonlardek jang kilib o'z ona shaharlarini himoya qilishlari tillarda doston va dushman uchun kutilmagan hodisa bo'ldi. Tarixchi A'loddin Muhammad Juvayniy Temur Malikning ko'rsatgan qahramon-ligiga kuyidagicha baho bergan edi: «Temur Malik shunday jasoratli sarkarda ediki, agar paxlavon Rustam tirik bo'lganida uning otiga jilovdorlikka yarardi, xalos» Juvayniyning ma'lumotlariga qaraganda, Xo'jandni qamal qilishda 20 ming mo'g'ul askarlaridan tashqari, 50 ming nafar asir ham qatnashgan. Kuchlar nisbati-ning teng bo'lmaganligini hisobga olib va tinch aholini qirg'in bo'lishdan saqlab qolish maqsadlarini ko'zlab Temur Malik o'zining 1000 ta saralangan jangchi suvoriylari bilan jang qilib, mo'g'ullar safini yorib o'tadi va Sayxun daryosi o'rtasidagi orollardan biriga joylashib oladi. Mo'g'ullarning kamon o'qlari va palaxmon toshlari usoqqa yetib bora olmas edi. Mo'g'ullar daryoga toshlarni tat vatanparvarlar tomon o'tishga qaror qiladilar va askarlarni 3 farsax (bir farsax 6—8 km) uzoqlikdan toshlarni [olib kelib daryoga tashlatib](#), to'g'on (damba) lar hosil qilmoqchi bo'ladilar. Temur Malik esa o'zining jasur yigitlari bilan tunda qayiqlarda suzib kelib, kuni bilan xosil qilingan turon (damba)larni buzib ketardi. Temur Malikning buyrug'iga asosan 12 ta maxsus qayiq qurilgan. Dushman otgan o'qlar qayiq'larni teshib o'tmasligi, olovli o'qlar ularni yondirib yubormasligi chorasi sifatida qayiq'larning ustlari namatlar bilan qoplanadi, ustidan esa sirkali loy chaplanadi. Bunday kemalarda Temur Malik bemalol, qo'rqmasdan daryo sohillari tomon suzib borib Mo'g'ullarga qiron keltirar edi. Ammo kuchli dushman bilan bunday usulda uzoq vaqt jang qilishning iloji yo`q edi. Shuning uchun Temur Malik 70 ta kema-qayiq qurdirib daryoning quyi qismi orqali mash'allar yoqib suzib borib Xorazm (Orol) dengizi va Jayxun orqali Urganjga yetib olishga qaror qiladi. Daryoning har ikki g'irg'ogidan esa Mo'g'ullarning otli suvoriylari Temur Malik kuchlari ustiga tinimsiz kamon o'qlari yogdirar edilar. Qattiq jang, olovli mash'allar bilan Temur Malik sarbozlari Jand tomon dadil suzib ketadilar. Barchinlikent va Jand yaqinida daryoning har ikkala sohili bo'ylab sarhang Ulus Idi boshliq dushman kuchlari

daryo ustiga zanjir tortib, mustahkam to'siq quradilar. Ammo Temur Malik bu to'siqni buzib o'tib, Jand shahrida qirg'oqqa chiqadi. Qirg'okda Temur Malik baxrdirlari bilan Mo'g'ullar urtasida mislsiz va shiddatli jang bo'ladi. Bu jangda Temur Malik o'z qo'shini va safdoshlaridan deyarli batamom ayriladi. Faqat kichik bir guruh yigitlar bilan qolgan Xo'jand arsloni Mo'g'ullarning butun bir boshli qo'shiniga qarshi jang maydonida ot suradi. Juvayniyning yozishicha: «Orqadan ta'qib etib kelayotgan dushmanni yo'l-yo'lakay chopib, kamondan o'qqa tutib parokanda etdi, mo'gul sardorlaridan birining ko'zini ko'r qildi. «Yana ikki o'q-yoyim bor, ikkovingga ham etadi. Yaxshisi orqaga kaytinglar!», deb xitob qildi Temur Malik Vahimaga tushgan Mo'g'ullar otlari jilovini orqaga tortib qaytib ketdilar» Ana shu tariqa Temur Malik qattiq mashaqqatlar va qahramonliklar evaziga Xorazmshohlar davlatining poytaxti Urganjga etib boradi va Jaloliddii Manguberdi kuchlariga qo'shiladi. U Xorazm bahodiri bilan Mo'g'ullarga qarshi olib borilgan juda ko'p janglarda qatnashadi. Jo'chiga qarshi muvaffaqiyatli va zafarli yurishlarni amalga oshiradi va hatto undan Sirdaryoning kuyi oqimidagi Yangikent shahrini qaytarib ham oladi. [5]

Chingizxon 1220 yilda o'z askarlariga bir oz dam beradi, so'ngra Xorazmshoh Muhammad orqasidan yuborilgan Jebe va Subutoyga madad berish maqsadida o'z lashkari jilovini Movarounnahrning janubiy xududlari tomon buradi. Uning maqsadi xali Mo'g'ullarning oyoqlari yetmagan Qashqadaryo va Surxondaryo vohalarini egallab, so'ng Balx orqali asosiy hujumni Xorazmshohlar davlatining poytaxti Urganjga qaratish edi. 1220 yilning yozida Nahshob egallanadi. Yozma manbalarda qayd qilishicha, yozni Nahshobda o'tkazgan Chingizxon Qashqa vohasiga alohida e'tibor bilan qaragan. Taniqli adabiyotshunos olim Poyon Ravshanrning fikricha: «Chamasi, uni bu vodiyning keng o'tloqlari, tog' oldi yaylovlari, sug'oriladigan dehqonchilik yerlari qiziqtirib qolgan bo'lsa kerak.. Tabiiyki, o'z yurtida yaylovlar uchun uzoq kurash olib borgan Chingiz Qashqa vohasidagi bepoyon o'tlovlarni, yashnab turgan ekinzorlarni (u ayni pishiqdilik paytida balo-qazodek bosib kelgan) o'z tasarrufiga olishga jon-jahdi bilan kirishgan, Chingizdan so'ng bu vohada nufuzli mo'g'ul harbiy boshliqlari turadi. Qashqa vohasi Chig'atoy avlodining qarorgoh manziliga aylanadi». Mo'g'ullar Naxshobning kulini ko'kka sovuradilar, boyliklarini talaydilar, aholini qirgin qiladilar. Bu hol madaniyatning inqiroziga sabab bo'ladi, ko'plab fozil kishilar, [shoirlar](#), adiblar bu kurashda halok bo'ladilar. Ba'zi bir ulug' allomalar ta'qib va quvg'indan o'zga yurtlarga vatandan bezib bosh olib ketishdan boshqa chora topa olmaydilar. Qashqa vohasining buyuk farzandi, Hindistonda o'ziga boshpana topgan Ziyouddin Naqshabiy ana shundaylardan" biridir. Chingizxon 1220 yilning kuzida Termiz sari lashkar

tortadi. Shahar noibi Fahriddin Habash boshchiligida termizliklar Chingizxon qo'shinlariga qattiq qarshilik ko'rsatadilar. Shahar o'n bir kun deganda bosqinchilar tomonidan egallanadi va Harobazorga aylantiriladi. Shunday qilib, Chingizxon boshliq mo'g'ullar Sirdaryo havzasi, Zarafshon, Qashqadaryo va Surxondaryo voxalari, Amudaryo o'rta oqimining o'ng shil hududlarini egallab, endi o'zlarining bosh nigohlarini Xorazmshohlar davlatining asosiy markazi bo'lgan Urganj shahrini egallashga qaratadilar. [6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. («O'zbekiston tarixi» - T.: O'qkituvchi, 1994, 151-bet)
2. Mirzo Ulug'bekning «To'rt ulus tarixi»
3. M. Ivanin, «Ikki buyuk sarkarda» asari
4. Xorazmiy.uz
5. En.wikipedia.org. (2019).*Chingizxon*
6. Семёнов В.Ф., Ўрта асрлар тарихи, [русчадан таржима], Т., 1973.
7. Nazirov, V. (2021). Полвонлар ўзбек халқининг маънавий ҳаётининг жисмоний таянчидир. ДАВР, ЗАМОН, ШАХС.
8. Nazirov, V. (2021). Ўзбек миллий спортининг Сурхон воҳаси қизларининг ютуқлари ва натижаларини тарихий таҳлили. Treasury of science/bulletin of the institute.
9. Nazirov, V. (2022). Ўзбекистонда жисмоний маданият ва спорт тарихи (XX аср–XXI аср бошларида Сурхон воҳаси мисолида). Scienceweb academic papers collection.
10. Nazirov, V. (2022). Mahallada hokim yordamchilari faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Scienceweb academic papers collection.
11. Nazirov, V. (2020). Ўзбекистонда жисмоний маданият ва Спорт тарихини (XX аср–XXI аср бошларида Сурхон воҳаси мисолида) ўрганишнинг долзарблиги. Scienceweb academic papers collection.
12. Nazirov, V. (2020). Сурхондарё-полвонлар ва чопагонлар ватани. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННО-ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ПАНДЕМИИ COVID-19.
13. Nazirov, V. (2020). Ўзбекистонда жисмоний маданият ва спортнинг ривожланиш тарихи. СУРХОНДАРЁ: ИЛМ ВА ТАФАККУР.
14. Nazirov, V. (2020). "IMOMUL HUDA-HIDOYATGA BOSHLOVCHI IMOM. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS.